

YÜKLƏRİN BEYNƏLXALQ DAŞINMASI BEYNƏLXALQ HÜQUQUN TƏNZİMETMƏ OBYEKTİ KİMİ

**Aslanov Vüsal Yusif oğlu,
Bakı Dövlət Universiteti “Beynəlxalq xüsusi hüquq və Avropa hüququ” kafedrasının dissertantı.**

Məqalədə müasir dövrdə yüklərin beynəlxalq, yəni dövlət sərhədlərini aşmaqla daşınması ilə bağlı meydana çıxan problemlərin hüquqi tənzimlənməsi məsələləri tədqiq edilmişdir. Yüklərin beynəlxalq yollarla daşınması daim aktual problemlər sırasında olmuşdur. Burada yüklərin göndərilməsi, daşınması, çatdırılması prosesində meydana çıxan münasibətlərin hüquq normaları çərçivəsində nizamlanmasından söhbət gedir. Bu tip münasibətlər həm beynəlxalq müqavilə hüququ, həmçinin beynəlxalq adət normaları ilə nizama salınır. Lakin dövlətlər arasında ticarət münasibətlərinin intensiv şəkildə inkişafı, yeni, qlobal nəqliyyat layihələrinin meydana çıxması əsasən beynəlxalq müqavilə normalarına üstünlük verilməsini obyektiv bir zərurətə çevirmişdir.

Açar sözlər: yük, beynəlxalq, daşınmalar, nəqliyyat, beynəlxalq adətlər, beynəlxalq müqavilə, dövlət sərhəddi, milli qanunvericilik.

Yüklərin, sərnişinlərin və onların baqajının beynəlxalq daşınmalarının həyata keçirilməsi beynəlxalq ümumi və xüsusi hüququn ən əhəmiyyətli istiqamətlərindən birini təşkil edir. Müxtəlif nəqliyyat növləriylə həyata keçirilən beynəlxalq daşınmaların intensiv inkişafı bu sahədə artıq mövcud olan beynəlxalq hüquq normalarının daha sərt sistemləşdirilməsi zərurətinin ol-

masını, həmçinin lazımı hüquqi informasiyadan istifadənin mümkünliyünü şərtləndirir.

Hazırda dövlətlər və beynəlxalq təşkilatların arasında sıx iqtisadi münasibətlərin inkişafına artmış maraq, paralel olaraq göstərilən iştirakçıların arasında nəqliyyat münasibətlərinin intensiv inkişafını müəyyən edir. Bu zaman, müvafiq olaraq nəqliyyat amilini nizama salan beynəlxalq hüquq normalarının daha ətraflı təkmilləşdirilməsi tələb olunur.

Beynəlxalq nəqliyyat hüququ əsasən dəniz ticarəti dövriyyəsinin adətlərinə əsaslanaraq tarixən formalaşmışdır. Hal-hazırda Beynəlxalq nəqliyyat hüququ dinamik, dəyişkən xarakterlidir və beynəlxalq ticarət hüququyla sıx bağlıdır. Dünya bazarında nəqliyyat xidmətlərinin ticarəti görünməyən idxal və ya ixrac əməliyyatlarında nəqliyyatın iştirakını bildirir. Beynəlxalq nəqliyyat münasibətlərinin xüsusiyyəti xarici elementin mövcudluğundan ibarətdir: daşınma xaricə yerinə yetirilir, bundan əlavə xarici elementə nəqliyyat fəaliyyətinin mahiyyətini təşkil edən yerdəyişmə prosesi xasdır.

İtaliyan mütəxəssis Marko Lopez de Qonzalo qeyd edir ki, beynəlxalq element həmişə nəqliyyat hüququnun əsas xüsusiyyəti olmuşdur. XX əsrin başlanğıcından başlayaraq, müxtəlif nəqliyyat növlərini (dəniz, hava, avtomobil, dəmir yolu) əhatə edən vahid hüququn yaradılması yolunda çoxsaylı beynəlxalq konvensiyalar hazırlanmış və əksər dövlətlər tərəfindən təsdiqlənmişdir. Nəqliyyat sferasında beynəlxalq hüquqi normalar dəyişir,

genişlənir və yenilənir və bu sahədə vahid standartların yaradılması üçün mübarizə hələ davam edir. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, hərçənd hər bir nəqliyyat növünün öz xüsusiyyətləri var, müqayisəli yanaşma beynəlxalq nəqliyyat hüququnun müxtəlif konvensiyalarından bəzi ümumi prinsiplərin formalaşmasına gətirib çıxara bilər [8]. O.N. Tolçoqo qeyd edir ki, beynəlxalq nəqliyyat hüququ – yüklərin, sərnişinlərin və baqajın müxtəlif nəqliyyat növləri ilə beynəlxalq daşınması sahəsində, dövlətlərarası münasibətlərin və fiziki və hüquqi şəxslər arasında əlaqələrin nizama salınmasına yönəlmiş, beynəlxalq ümumi və xüsusi hüquq normalarının, həmçinin maraqlı dövlətlərin milli qanunvericiliyi normalarının məcmusudur [7, 5].

Yerli müəlliflər arasında da beynəlxalq nəqliyyat hüququna dair fikir müxtəlifliyi mövcuddur. S.S. Allahverdiyev qeyd edir ki, beynəlxalq nəqliyyat (daşıma) münasibətləri beynəlxalq xüsusi hüquqla müəyyən olunan məsələlər sırasına aiddir. Beynəlxalq daşıma dedikdə, iki və daha çox dövlət arasında onların bağladıkları beynəlxalq nəqliyyat sazişləri ilə müəyyən edilən şərtlər əsasında həyata keçirilən daşıma başa düşülür [1, 205].

E.Ə. Əliyev beynəlxalq nəqliyyat münasibətlərinin beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin vahid növü olması onunla izah edilir ki, nəqliyyat iqtisadiyyatın çox mühüm sahəsidir. Nəqliyyat iqtisadiyyatın elə bir sahəsidir ki, onsuz iqtisadiyyat öz funksiyasını normal surətdə yerinə yetirə bilməz. Təkcə bunu söyləmək kifayətdir ki, malların istehsalına və ticarətinə yönələn iqtisadi proses məhz nəqliyyat xidməti vasitəsilə başa çatır. Belə ki, mallar nəqliyyatın köməyi ilə istehlakçılara çatdırılır, buna görə də o, iqtisadiyyatın infrastruktur hissəsidir [3, 416].

Beləliklə, beynəlxalq nəqliyyat hüququna belə anlayış vermək olar: beynəlxalq nəqliyyat hüququ beynəlxalq daşımalarla bağlı nəqliyyat fəaliyyətini nizama salan publik-hüquqi və xüsusi-hüquqi xarakterli hüquq normalarının yarım sistem kompleksidir.

Yüklərin beynəlxalq daşınması çox aspektli spesifik xüsusiyyətlərə malik olan olduqca mürəkkəb xidmət növüdür. Daxili daşınmalardan onların prinsipial fərqi ondadır ki, beynəlxalq daşınmalar bir neçə dövlətin ərazisi üzrə həyata keçirilir. Bununla əlaqədar olaraq, yaranan nəqliyyat hüquqi münasibətlərinin xarakteri əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşir.

Yüklərin bir neçə dövlətin ərazisi üzrə yerdəyişməsi, onların həyata keçirilməsi üçün etibarlı və daimi əsasda millətlərarası əlaqələrin qurulması, müxtəlif nəqliyyat növlərindən istifadə və beynəlxalq nəqliyyat yollarının istismarı göstərilən müxtəlif nəqliyyat münasibətlərinin ətraflı normativ-hüquqi nizama salınmasını tələb etmişdir.

Müxtəlif nəqliyyat münasibətləri deyərək, ilk öncə, burada söhbət beynəlxalq xüsusi hüquqi münasibətlər qrupundan gedir, hansıları ki, beynəlxalq alqı-satı müqavilələrinin nəqliyyat şərtlərindən meydana çıxan münasibətlər təşkil edir. Q.K. Dmitriyeva qeyd edir ki, onlar bilavasitə beynəlxalq daşımalarla bağlı münasibətlərdə konkretləşdirirlər, məsələn, yüklərin daşınması üzrə müqavilə münasibətləri və s. Həmçinin sərnişinlərin və baqajın beynəlxalq daşınmalarıyla şərtlənən münasibətlər də bu qrupu təşkil edir. Bundan başqa, bu qrupa beynəlxalq daşınmaların nəqliyyat-ekspedisiya təminatı üzrə münasibətləri də daxildir. Nəhayət, bu münasibətlər qrupuna daşınmaların həyata keçirilməsi zamanı nəqliyyatın sığortasıyla əlaqədar formalaşan münasibətlər də aid edilir. Sa-

dalananların hamısı beynəlxalq xüsusi hüquq münasibətidir və onun mənbələriylə tənzim edilirlər [6, 8].

Beynəlxalq nəqliyyat hüququnun predmetini təşkil edən növbəti qrup münasibətləri beynəlxalq əlaqələrin qurulması haqqında dövlətlər arasındakı münasibətlər təşkil edir. Bu zaman dünya okeanından, beynəlxalq hava məkanından, beynəlxalq çaylardan və kanallardan istifadə etməklə suveren dövlətlərin ərazisi üzrə daşımalar nəzərdə tutulur. Burada söhbət beynəlxalq daşımalar zamanı ərazilərin hüquqi rejimlərinə riayət etməkdən gedir. Bu zaman dövlətin ərazisi, ümumi istifadə edilən beynəlxalq ərazilər və qarışıq rejimlə ərazilər nəzərdə tutulur. Bütövlükdə, bütün daşımalarla bağlı beynəlxalq nəqliyyat fəaliyyətini nizama salan hüquq normalarının iki qrupunu seçmək olar: xüsusi hüquqi və ümumi hüquqi münasibətlər. Bu münasibətlər beynəlxalq nəqliyyat hüququnun predmetini təşkil edir.

Lakin beynəlxalq daşımalarda vahid qaydaları hazırlamaq çox əhəmiyyətli və vacibdir, bu proses artıq beynəlxalq mənbələrə aiddir. Beynəlxalq nəqliyyat hüququ üçün hüquq normalarının dörd mənbəyi xarakterdir: 1) beynəlxalq müqavilələr; 2) beynəlxalq adətlər; 3) beynəlxalq təşkilatların qərarları; 4) məhkəmə presedentləri; 5) milli qanunvericilik.

Hazırda beynəlxalq daşımalarda hüquqi tənzimləmənin əsas mənbəyi beynəlxalq nəqliyyat sazişləri hesab olunur. Bu sazişlərin bəziləri nəqliyyatın bütün növlərini əhatə edir. Məsələn, Beynəlxalq qarışıq yük daşımalar haqqında BMT Konvensiyası (1980-ci il), Avtomobil, dəmir yolu və daxili su nəqliyyatı ilə təhlükəli yüklərin daşınması zamanı vurulmuş zərərə görə mülki məsuliyyət haqqında Konvensiya (1989-cu il) belə sazişlərə misaldır. Beynəlxalq nəqliyyat sazişləri arasında elələri də var ki, həmin

sazişlər nəqliyyatın bir neçə növünü əhatə edir. Nəqliyyatın ayrı-ayrı növlərinə xüsusi olaraq həsr edilən beynəlxalq nəqliyyat sazişləri də qəbul olunmuşdur. Məsələn, Hamburq Qaydaları dənizlə yük daşımalarına, Varşava Konvensiyası isə hava daşımalarına aiddir.

Ümumi qaydaya görə, universal konvensiyalar nəqliyyat vasitəsinin, daşıyıcının, mal göndərəninin, yükalanın və ya istənilən başqa əlaqədar şəxslərin milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq tətbiq edilir. Regional və ikitərəfli razılaşmaların normaları çoxtərəfli konvensiyaların vəziyyətləriylə bağlı xüsusi normalar kimi tətbiq edilirlər. Beynəlxalq nəqliyyat sazişlərinin bəziləri beynəlxalq daşımaları regional səviyyədə tənzimləyir. Onlara regional beynəlxalq nəqliyyat sazişləri deyilir. Məsələn, Beynəlxalq dəmir yolu ilə yük əlaqələri haqqında Saziş MDB səviyyəsində beynəlxalq daşımaları tənzimləyir. Nəqliyyat sahəsində iqtisadi münasibətlər həm də, ikitərəfli beynəlxalq nəqliyyat sazişləri ilə də tənzimlənir. Azərbaycan Respublikası nəqliyyatın ayrı-ayrı növləri üzrə xarici ölkələrlə çoxsaylı ikitərəfli sazişlər bağlamışdır.

Beynəlxalq nəqliyyat hüququ nəqliyyatın müxtəlif sferalarında münasibətlərin tənzimlənməsi baxımından aşağıdakı institutlara malikdir:

– beynəlxalq dəniz daşımalarını hüquqi tənzimləmə institutu (beynəlxalq dəniz daşımaları);

– beynəlxalq avtomobil daşımalarını hüquqi tənzimləmə institutu (beynəlxalq avtomobil daşımaları);

– beynəlxalq dəmir yolu daşımalarını hüquqi tənzimləmə institutu (beynəlxalq dəmir yolu daşımaları);

– beynəlxalq hava daşımalarını hüquqi tənzimləmə institutu (beynəlxalq hava daşımaları);

– beynəlxalq su (çay) daşımalarını hüquqi tənzimləmə institutu (beynəlxalq su (çay) daşımaları).

Beynəlxalq dəniz daşımaları - beynəlxalq nəqliyyat hüququnun ən qədim sahəsi olmaqla, geniş normativ bazaya malik institutdur. Beynəlxalq dəniz daşımalarında dövlətdaxili qanunvericiliyin nüfuzu hələ də qalmaqdadır. Beynəlxalq hava daşımaları – beynəlxalq dəniz daşımalarından fərqli olaraq hava daşımalarında üstünlük beynəlxalq hüquqi aktların tərəfindədir [5, 125]. Avtomobil daşımalarının beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsi. Xarici ticarət daşımalarının həyata keçirilməsi vaxtı avtomobil nəqliyyatı başqa nəqliyyat növləri qarşısında müəyyən üstünlüklərə malikdir: manevr qabiliyyəti; "qarıdan qarıya qədər" yükünün çatdırılması; çatdırılmanın təcili və müntəzəm xarakterə malik olması və s. belə üstünlüklərə aiddir.

Beynəlxalq su (çay) daşımalarının hüquqi tənzimlənməsi. Beynəlxalq daşımalar həm də beynəlxalq çaylardan istifadə etməklə yerinə yetirilir. Beynəlxalq çaylar dedikdə, dünya okeanının dənizləri ilə bağlı olan, iki və daha çox dövlətin ərazisindən keçən çaylar başa düşülür; belə çaylar sahilboyu dövlətlərin və ya bütün digər dövlətlərin ticarət gəmilərinin naviqasiyası üçün açıqdır. Qeyd etməliyik ki, bəzi mal növləri (neft, neft məhsulları, qaz və s.) beynəlxalq ticarət dövriyyəsinə digər nəqliyyat (daşıma) vasitələrinin köməyi ilə daxil olurlar; boru kəməri nəqliyyatı həmin vasitələrdən biridir. Neftin, neft məhsullarının və qazın xarici ölkələrə (sərhəddənkənar) nəqli beynəlxalq nəqliyyat xidmətinin xüsusi növüdür; bu növ beynəlxalq nəqliyyat xidmətinin hüquqi tənzimlənməsi, ilk növbədə, ikitərəfli beynəlxalq sazişlərin vasitəsi ilə həyata keçirilir [2, 58].

Beynəlxalq nəqliyyat xidmətinin göstərilən növü həm də çoxtərəfli beynəlxalq sazişlərlə tənzimlənir. Boru kəmərləri magistralları ilə neft və neft məhsullarının tranziti sahəsində razılaşdırılmış siyasətin aparılması haqqında Saziş (1996-cı il) onlardan biridir. Bu Sazişə görə, iştirakçı-dövlətlər boru kəməri ilə nəql olunan neft və neft məhsullarının tranzitini təmin edir. Öz ərazisində tranzitin həyata keçirildiyi iştirakçı-dövlət tranzit olunan neft və neft məhsullarından ehtiyacları üçün istifadə edə bilməz. Neft və neft məhsullarının tranziti isə çoxtərəfli və ikitərəfli protokollara uyğun həyata keçirilir; bu protokollarda tranzitin obyekt və qrafikləri barədə razılaşma ifadə olunur. Neftin və neft məhsullarının tranzitinə görə hesablaşma-ödəniş təriflərin müəyyənləşdirdikləri tariflər üzrə və iştirakçı-dövlətlərin təsərrüfat subyektləri arasında bağlanmış müqavilə əsasında həyata keçirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, göstərilən saziş Energetika Xartiyasına Müqavilə (1994-cü il) əsasında bağlanmışdır. Energetika Xartiyasında və ona əlavə edilmiş Tranzit Protokolunda beynəlxalq boru kəməri daşımalarının çoxtərəfli tənzimlənməsinə aid normalar nəzərdə tutulmuşdur. Energetika Xartiyasına Müqavilədə MDB üzvü olan ölkələr (o cümlədən Azərbaycan Respublikası), Avropa İttifaqının üzv-dövlətləri, başqa Avropa ölkələri, habelə Yaponiya və Avstraliya iştirak edir. Sözügedən həmin müqavilə energetika sahəsində əməkdaşlığın həyata keçirilməsini təmin edir, enerji daşıyıcılarının tranzit şərtlərini müəyyənləşdirir [4, 491-510].

Beynəlxalq boru kəməri nəqliyyat daşımalarının hüquqi rejimini tənzimləyən normaların məcmusu beynəlxalq boru kəməri nəqliyyat hüquq institutu adlanır və o, beynəlxalq nəqliyyat hüququnun ayrıca bir hüquq institutudur.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Allahverdiyev S.S. Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq xüsusi (mülki) hüquq kursu. Dərslik. Bakı: Digesta, 2007, 820 s.
2. Əliyev E.Ə. Beynəlxalq daşımaların hüquqi tənzimlənməsi. Dərs vəsaiti. Bakı: 2008, s. 58.
3. Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik. Bakı: «Uni Print» MMC nəşriyyat-poliqrafıya müəssisəsi, 2012, 650 s.
4. Əliyev E.Ə. Beynəlxalq Nəqliyyat Hüququ. Dərslik, Bakı: 2009, s. 491-510.
5. Бордунов В.Д. Международное воздушное право. М.: 2007, с. 125.
6. Международное частное право: учебник / под ред. Г. К.Дмитриевой. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Проспект, 2004, с. 8
7. Толочко О.Н. Международное транспортное право. Гродно: ГрГУ, 2006, 134 с.
8. Lopez de Qonzalo Marko. Giurisdizione civile e trasporto marittimo, Milano, Giuffre, 2005.

**МЕЖДУНАРОДНОЕ ПЕРЕВОЗКА ГРУЗОВ КАК ОБЪЕКТ
МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА**

В статье рассматриваются вопросы правового регулирования проблем, возникающих в сфере международных перевозок грузов, т.е. через государственных границ в современную эпоху. Международная перевозка грузов всегда была актуальной проблемой. Здесь мы имеем в виду урегулирование отношений, возникающих в процессе отправки, транспортировки и доставки грузов в рамках норм права. Такие отношения регулируются как международным договорным правом, так и международными обычными нормами. Но интенсивное развитие торговых отношений между государствами появление новых, глобальных транспортных проектов во многом превратило акцент на нормы международного договора в объективную необходимость.

Ключевые слова: *груз, международный, перевозка, транспорт, международный обычай, международный договор, государственная граница, национальное законодательство.*

**INTERNATIONAL CARRIAGE OF GOODS AS AN OBJECT
OF INTERNATIONAL LAW**

The article deals with the issues of legal regulation of problems arising in the field of international cargo transportation, i.e. across state borders in modern times. International transportation of goods has always been a pressing issue. Here we have in mind the settlement of relations arising in the process of sending, transporting and delivering goods within the framework of the law. Such relationships are governed by both international treaty law and international customary rules. But the intensive development of trade relations between states, the emergence of new, global transport projects has largely turned the emphasis on international treaty norms into an objective necessity.

Keywords: *goods, international, carriage, transport, international custom, international treaty, state border, national legislation.*

